

CSUJA LÁSZLÓ

Kiszáradt idő

Jegyzetek Tarr Béla A torinói ló című filmjéről

Proust vs. Tarr

„Ha időm lenne munkámat bevégezni, akkor sikerülne rányomnom annak az Időnek a pecsétjét, mely most oly erőszakosan uralja elmém, és művemben embereket írnék le, még ama kockázatot is vállalva, hogy netán szörnyetegeknek tűnnek...” – írja Marcel Proust *Az eltűnt idő nyomában* című regényében. Tarr Béla ezt a gondolatot követve felvállalta a prousti kitélt és rányomta az Idő pecsétjét munkáira. Képes volt megtenni azt, ami csak kevés alkotónak sikerült: úgy beszél az emberi méltóságról, hogy filmjeiben ösztöneiknek kiszolgáltatott szörnyek sorjáznak. Nagyívú utat járt be, míg eljutott *A torinói ló* minimalizmusáig, noha érdeklődési körének fókuszában mindig jelen volt a szét-esés, megszűnés esztétizálása.

Szerzői útjában talán az a legfontosabb változás, hogy a *Kárhozattól* (Tarr saját bevallása szerint az *Őszi almanachtól*) kezdve rányomja a prousti Idő pecsétjét figuráira. Korai filmjeit erős szociográfiai érdeklődés, illetve a kádárizmus kritikája hatotta át. Tapintható rajtuk az alkotói düh: mintha a kamera közösséget vállalna a szereplőkkel; mintha az objektív mögött állna egy szubjektív szem, amelynek tulajdonosa hasonlóan rosszul érzi magát a létező világok változtathatatlan legrosszabbikában. Míg a *Családi tűzfészekben* vagy a *Panelkapcsolatban* vannak más, boldogabb világok, ahová el kellene menekülni – csak éppen nem lehet –, *A torinói lóban* világos, hogy sehová sem lehet már menni, mert ez az egy világ, ez az egy tér-idő van; nincsenek életváltozatok, csak a nagybetűs Ember ideje *van*. Tarr ennek az antimetafizikus Embernek lett a költője. Életműve második felében a szubjektívből (akár a filmes szakszót, akár az esztétikait vesszük) objektív nézőpontra vált. Ekkor Tarr optikája már nem egy lehetséges nézőpont a sok közül, hanem a Nézőpont, az *Idő*

nézőpontja. A hosszú beállítások által a néző egyidejűvé válik a szereplőkkel, miközben a kamera az idő táncát járja, s ez nem ad lehetőséget a kívülállásra. Így válik értelmezhetővé az a gyanú, hogy a Tarr-filmek nem ismerik az iróniát. Késői munkái mintha egy posztmodern világszemlélet előtti állapotot tükröznének, hiszen ha egy az idő, akkor világból is egy van, márpedig ezen ok szerint (film)igazságból is.

Beckett vs. Tarr

A torinói ló az idők végezetéről szól; arról, hogy az idő megáll, azaz a mozgó-képigazság eltűnik. A film utolsó beállítása már statikus, a kamera megdermed, majd az időt éltető fény kihuny, leállása után úgy tűnik, nem marad semmi.

Beckett azt írja Proust időélményéről szóló esszéjében, hogy „az idő a kárhozat és megváltás kétféjű szörnyetege”. Borzongató, hogy Tarr mennyire konzekvensen követi ezt a gondolatot, hiszen a *Kárhozattól* kezdve filmjei rendre negatív-megváltástörténeteket tematizálnak. Nem véletlen, hogy utolsó filmjében leállítja az időt, hiszen *A torinói ló* nézése közben lassan rádöbbenünk: nincs értelme sem a kárhozatnak, sem a megváltásnak; a figurák elveszítik egymással, majd szép lassan a világgal is morális és érzéki kapcsolatukat. Ohlsdorfer nem veri többé a lovat, aki nem dolgozik, a lánya apátiába merül, végül a tanya mindhárom lakója lemond a legelemibb érzékelésről, vegetatív szükségletéről: nem esznek többé. Nincs sem megváltás, sem kárhozat, így Tarr lefejezi a prousti kétféjű szörnyeteget.

Talán Beckett tudja a legjobban, hogy az ember egyik legfontosabb időélménye a várakozás. A várakozásban nyílik meg legvilágosabban az idő fura természete, amelyről Krasznahorkai László, a film írója *Az ellenállás melankóliája* mottójában azt mondja: „Telik, de nem múlik.” Telik, tehát töltődik. Beckett szerint is fluid az idő, szerinte, „az egyén egy állandó áttöltési folyamat gyűjtőedénye – áttöltés egy renyhe, fakó és egyszínű folyadékot tartalmazó edényből egy másik edénybe, mely múlt idejű, az órák tüneményei által felkavart és sokszínűsített folyadékot tartalmaz”. Az egyén ideje tehát telik, és amikor a gyűjtőedény megtelik, az egyén elmúlik. *A torinói ló* azzal kísérletezik, hogy mi van akkor, ha maga a világ is hasonlóan működik. Amennyiben egyszer megteremtett, úgy el is kell múlnia, ha komolyan vesszük a hat nappól következtethető negatív teremtéstörténetre való utalást. Mintha Tarr megfricskázná Krasznahorkai híres mondatát, és azt állítja: De igen, most múlik, most elmúlik az idő! És az operatőrrel, Fred Kelemennel karöltve tesz egy gesztust a beckett-i gondolat irányába, miszerint a múlt tüneményes és sokszínű, hiszen a képek elmúlását azzal ünneplik, hogy a művészet- és filmtörténet legszebb képeit idézik szürkeárnya-

latban: Mantegnától, Dreyertől, August Sandertől, Bressontól, Rembrandton át a németalföldi festőkig.

Tarkovszkij vs. Tarr

Noha Tarr és Tarkovszkij is arra törekedett, hogy a filmnyelvet valamilyen filozófiai diskurzus szolgálatába állítsa, és a világ működési rendjéről valljon, szemléletük széttartó, egymásnak távoli komplementerei. Úgy poentírozzák a másik gondolatát, hogy különböző a véleményük a világról. Több fontos problémával azonban mindketten szembesülnek, ezek közül a legelembb az, miképpen reprezentálják az időt. Tarkovszkij szerint az idő éget. Ez tehát homlokegyenest Beckett ellentéte, aki egyrészt folyadékkal jellemezte, másrészt számára a múlt fontos, mintha az emlékek szivárványszínű *tüneménye* adhatna valamilyen esztétikai örömet (a *Godot*-ban pont ettől az örömtől fosztja meg az emlékezni képtelen Estragont). Tarkovszkij számára ezzel szemben a múlt csak hulló pernye, a lángok martaléka. Ha *A torinói lovat* ezen két gondolat mentén értelmezzük, úgy válik érthetővé, miért száradt ki a kút – eltűnik a folyékony az életből –, valamint Tarkovszkij példázatára reflektálva, külön jelenet szól arról, hogy nem gyullad meg a tűz. Mintha az őselemek visszavonásával az idő önmagába fordulna, önmagát falná föl, miközben az Ember egy tehetetlenségi kilengés nyugvópontjába fagy.

A két fő őselem megszűnése antiprofetikus gesztus. A kiszáradás egyben az özönvíz lehetőségét iktatja ki, míg János Jelenéseiben Isten azt üzeni, hogy özöntúzzal fogja elpusztítani a világot az utolsó időkben. Tarr szerint Isten nincs, talán meghalt, s ezzel a gesztussal megtagadja ezt a próféciaát is.

Az idő misztériuma vs. Tarr

Mi maradt tehát a próféciaák megtagadása után? John Calder szerint Beckett minden nihilizmusa ellenére egyetlen értéket fontosnak tartott, ez pedig a szolidaritás. A *Godot*-ban a két clown mindig segít egymásnak. Tarr filmjeiben ez a meggyőződés sokáig jelen volt. A *Werckmeister harmóniákban* Valuska segített Eszter úrnak, majd a film utolsó jelenetében Eszter úr segít az ápolásra szorult Valuskának. *A torinói lóban* a lány segít bénakezű apjának öltözködni, mikor azonban beköszönt az utolsó nap, olybá tűnik, megszűnik a szolidaritás is. Nem marad semmi. Illetve mégis marad valami a semmi helyén: megáll a szél. Fennkölt, néma csend áll be. Az idő megszűnésének misztériuma marad csak. A kiszáradt idő.

Irodalom

Beckett, Samuel: *Proust*, Európa, Budapest, 1988.

Calder, John: *Samuel Beckett filozófiája*, Európa, Budapest, 2006.

Krasznahorkai László: *Az ellenállás melankóliája*, Magvető, Budapest, 2011.

Tarkovszkij, Andrej: *A megörökített idő*, Osiris, Budapest, 2002.